

Känslornas kulturbundenhet

Formas vår identitet och våra känslor helt och hållet av miljön och samhället? Frågan är ständigt på tapeten inom konsten och vetenskapen eftersom den berör oss alla. De flesta av oss vill tro att det finns en dimension i vårt inre som inte är enbart en reflektion av kulturen. Att vi som biologiska varelser är utrustade med ett antal emotioner som är gemensamma för hela mänskligheten. Och att vi därmed är kapabla att förstå hur människor i andra kulturer känner och fungerar.

Det är naturligtvis sant att många beteendemönster är allmänmänskliga och genetiskt betingade. Livets kretslopp är helt enkelt sådant. Människorasens fortlevnad kräver att vi tar hand om våra nyfödda barn. Människor från olika kulturer förälskar sig i varandra och bildar fungerande familjer. Vi sörjer alla bortgången av en nära släkting eller vän.

Men därmed är det inte nödvändigtvis sagt att vi verkligen upplever vår lycka och sorg på samma sätt. Frågetecknet dyker upp också då vi försöker förstå historiska aktörer och deras känslor. De facto är detta ett centralt spörsmål inom historieforskningen. Dess trovärdighet som vetenskap bygger på antagandet att vi genom diverse källor kan komma människorna i det förflutna så nära, att vi i rimlig mån förstår deras känslor och världsbild.

Det är emellertid lättare sagt än gjort. Historikernas främsta källkategori är det skrivna ordet, vars betydelser och nyansrikedom i hög grad styrs av kulturella koder och retoriska regler. Detta gör det svårt att urskilja en personlig känslotråd ur textens täta väv av kollektiva konventioner.

Hur upplevde 1600-talsmänniskan kroppslig smärta och vällust? Det finns gott om kärleksdikter och rättegångsprotokoll som belyser ämnet. Men frågan är om vi är emotionellt skolade att till fullo förstå känslornas styrka och egenart. Bristen på föda, hälsa och kroppslig integritet höjde väsentligen på smärttoleransen. Av samma skäl måste skalan för fysisk vällust ha varit annan än i dag.

De mer renodlat psykiska emotionerna är också till en del kulturellt betingade. I sitt festtal på Svenska litteratursällskapets årsfest analyserade den svenske litteraturvetaren Horace Engdahl Runebergs förmåga att skriva dikter som öppnade samtida åhörarskarors tårkanaler. I dag har dikterna inte alls samma kollektiva effekt, vilket visserligen delvis bottnar i vår växande oförmåga att lyssna unisont på poesi.

Lyckan är ett blommande äppelträd, full av skönhet och fagra löften. Man har svårt tro att dess förnimmelse kunde styras av kulturen. Men också den upplevs i en viss samhällelig kontext, som dikterar hur vi artikulerar lyckorusen och därmed också formar själva förnimmelsen.

I princip borde samma sak gälla sorgen. Den franske historikern Philippe Aries skrev för några årtionden sedan en bok, i vilken han gjorde gällande att äldre tiders höga barndödlighet ledde till att föräldrarna systematiskt kväde sin sorg.

Aries tes har ifrågasatts av många forskare. Jag är inte heller övertygad om sorgen är lika konjunkturkänslig som lyckan. Ingen avundas sorgen och få känner behov av att uttrycka den mångordigt.